

Ember Mária

Szórakozott professzor Párizsban

X. fejezet

Séták Párizsban

A világ legszebb könyvtárában, a Bibliothèque Nationale-ban töltöttem jónéhány napomat, a finom és mértéktartó mennyezeti díszek, a szárnyas ajtók lendületes aranyozása, a konzol-asztalok őzgida-lábai, a parketta elegáns mintázata által létrehozott, csendes és hűvös térben. Igaz, nekem a Wenckheim-palota is megteszi¹, finoman cizellált kilincseivel (amelyek az én hosszanti kiterjedésemhez képest kicsit magasan vannak, és nehezen nyílnak), a mennyezeti stukkóktól az ajtók játékos díszeiig; de mert a pesti közkönyvtár bútorzata eléggé össze-vissza, hogy azt ne mondjam: szedett-vedett, áhítatom rendre megzavartatik.

A Bibliothèque Nationale-ban, amelyet az idők változásait követve hol a király könyvtárának, hol királyi, hol birodalmi könyvtárnak neveztek, töltötte jónéhány napját a professzor, a csendes és hűvös térben, ahol minden az olvasást, a gondolkozást, az eszmélkedést szolgálta. Igaz, ő már meghatódott-megihletődött attól a bronz szoborcsoporttól is, amely a XVII. század francia íróit és színészeit volt hivatva ábrázolni, s amely *A francia Parnasszus* címet viselte (a nem különösebben jelentős L. Garnier műve). Mint Pavlov kutyáira az éhség és a nyálcsorgás, úgy tört rá a professzorra is – előre megjósolható módon, feltételes reflexként – az irigység, hogy úristen, ezeknek már saját Parnasszusuk volt, amikor nekünk még... nekünk még... (E közismert magyar értelmiségi gondolatsort nem követjük végeérhetetlen végéig.)

Napi penzuma teljesítése után, vagy mert elfogyott előle a kikért könyvhalom, a professzor általában kiült valamelyik parkba. *Les Jardens du Luxembourg*: itt a fizető székek mellé annyi ingyenszék volt mindig kirakva, hogy a professzor még a lába alá is kanyaríthatott egyet, s a mesterien nyírt díszcserjék közelébe húzódva, orra hegyét az impresszionisták irizáló egébe fúrva szunyókálhatott kedvére. De lehetett sétája célja *les Tuileries*, ahol ellenkezőleg, a földet nézte: mészégetők régi nyomaira bukkant tarka kis kövekben, barnásrózsaszín és fehéressárga kavicsokban. Valamennyin füst légies lehellete avagy korom durvább, pörk-szerű kontúrja; hanyadik nemzedékben már? – csodálkozott a professzor. – Lehetséges, hogy a kövek is örökölnék? Őrzik szerzett tulajdonságaikat? – csóválta a fejét, önmagán is, mert tudta: természettudós barátai kigolyóznák nemlétező klubjukból az ilyen antropomorf gondolat kísérletek miatt.

Sokszor ment úgy haza, hogy útba ejthesse Szent Jakab tornyát. „Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán” – nem unta meg idézni magában ezt a nyilvánvalóan a nagyszalontai Csonkatoronyra visszarévedő sort. (Nem „nyilvánvalóan”! Tanár úr! A *Családi kör* nincs meghatározott helyhez kötve!) A *Tour St. Jacques*, ki tudja kinek a jó- vagy rosszvoltából ma is elhanyagolt bozótosból bukkan elő, és csak alaposabb odanézésre vesszük észre, mert különben elhaladnánk mellette, mit sem sejtve. De ha egyszer megtorpantunk – teszem azt: a *Châtelet* metróállomás felé rohantunkban – és azt kérdeztük magunktól: „mi a franc ez?”, mert ráérezünk az igazi gótikára, valamint már korábban, idejekorán megfertőződünk idősb Markó Károly és mások romantikus rom- („ideális táj”) ábrázolásaitól, akkor bizony közelebb húzódunk. És e vadregényes zugolyban ráismerhetünk egykori történelmi tanulmányaink egyik mellékes, de nem jelentéktelen színterére, ama dominikánus kolostor? templom? maradványára, amelynek refektóriumában? hajójában? gyülekeztek, suttogtak, cserélték ki napi információikat, izgatták egymást... na kik? Hát a jakobinusok! Azért nevezték el őket jakobinusoknak, mert a Szt. Jakab-torony tövében konspiráltak...

Azután a professzor hazaér, de mintha átellenben (*vis-à-vis*) már alig várták volna, hogy kivilágosodjék az ablaka. Marguerite Grand-Didier kisasszony megjelenik a belső udvar felőli ajtónál, energikusan kopog:

1. Gyengébbek kedvéért: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főépülete.

– Ó, mőszejő, de jó, hogy itthon van! Úgy izgultunk! Bezárja Ön elég figyelmesen az ajtait vajon? Gondolja el: madame Vaugelasékhoz betörték! És madame Scapinékhöz úgyszintén! Ők pedig még itthon sincsenek! Nyaralnak! És kint volt a rendőrség! Mekkora karhatalmi erővel, el sem tudja képzelni, professzor! Lepecsételték a lakásokat! Az ember már ki sem meri húzni a lábát, szörnyű! *Terrible!* Mi lett ebből a városból! És a mi környékünkre most különösen rájár a rúd! Bárcsak látta volna, mekkora rendőri készültség szállt ki... Ja, és azt is mondták, hogy egy banda biztosan itt ólálkodik körülöttünk!... Egy ránk specializálódott banda! *Exactement!* Nagy apparátussal figyelik a lakókat, a lakásokat!... És azt tanácsolták, próbáljunk meg mi is odafigyelni minden gyanús jelre!... Óh, mőszejő, ha tudná, milyen nehéz ilyen helyzetben két védtelen hölgynek egyedül! Milyen jó, hogy Ön itt van!

XI. fejezet

„Egy ránk specializálódott banda”

Fémes csillogású virágvedrekben (*les cache-potles*) vagy régi dézsákban oleander bokrok (*oléandre*) rózsállottak a belső udvarokon. A zsalus ajtószárnyak (*la jalousie*) szélvédettségébe húzódott nyugagyával a professzor is. Vett tegnap a bukinistáknál, a Szajna-parton egy *Larousse étymologique*-ot, most ezt kívánta tanulmányozni. Mit, „tanulmányozni”! Élvezkedni benne! Felütni itt és ott, találmra, ízlelgetni a szavakat, örvendezni saját gondolattársító ötletein, esetleg néhány jegyzetet csinálni későbbi összevetés céljából. Ez az új szerzemény (*l'acquisition*) annál értékesebb volt számára, mert mindig eszébe fogja juttatni – majd otthon is, évek múlva is – a szajnaparti kő mellvédet, ahol a fa szekrényekből kirakott könyvek között nézelődött, félszemmel át a folyón, a túlsó rakparti házsorra, a folyó fölött a közelebbi és távolabbi hidakra, a járda fölé hajló platánfákra, a faágak és a levelek alkotva, szabálytalan résekben rezgő, fényes levegőre, az impresszionisták fény-árny foltjaira.

– Az ilyen haszontalan örömekért érdemes élni – gondolta a professzor, és csaknem hiánytalanul boldog volt. Még édességet is készített oda magának, erről is – előrelátóan, mint az agglégények – még tegnap, pénteken délután gondoskodott. S közben eltűnődött, micsoda áruló jele e nép édesszájúságának, hogy minden finomság neve francia. Az a draszté (*dragée*): a cukrozott vagy csokoládés mázzal bevont mogyoró, esetleg mandula, netán szárított gyümölcs, az a praliné (*praline*), a töltött csokoládé-gombocskák – és a professzor már tudta, mivel fogja megédesíteni az új tanévben a golyói első óráját. Mert a jó tanárnak színésznek is kell lennie. El kell kapnia hallgatói jóindulatát, magához kell vonzania figyelmüket. Tehát: még a szerény briós, a cukrozott zsemle (*brioche*) is innen érkezett a népek asztalára, az ő találmányuk *la compote*, mindenfajta püré (*purée*), a tejsodó és a borsató (*chaudeau*). A *biscuit*, a kétszersült már 1170–80 között szerepel Chrétien de Troyes verseiben; a *bonbon* annak köszönheti létét, hogy 1604-ben az udvari orvos csokoládé bevonattal adott be gyógyszert a királyi gyermeknek, e megnyugtató – megduplázott – szó kíséretében: ez jó lesz, nagyon jó; jól van, na... És általában minden deszsert (*dessert*), vagyis csemege, nyalánkság; és egyáltalán minden cukrozott dolog (*sucrierie*)... Volt már korábban egy ilyen kedvcsináló összeállítás a tanévkezdő első órájára, hogy mely szavainkat köszönhetjük a franciának, a butéliától a bruhaháig, a blablától a butikig, és viszont: mely magyar szavak (kevés) mentek át a franciába, például „gyia!” szavunk, amelyet a bakon ülő kocsis vagy hajtó használ a lovak ösztökélésére; ők „*dia!*”-nak írják, és azt hiszik, angol közvetítéssel kapták... Magyarból jön a huszár (*hussard*), a csákó (*schako*), a paprika (*paprika*) és a pandúr (*pandour*), ez utóbbiról azonban azt hiszik, hogy földrajzi név, a *Larousse étymologique* – tévesen – azt írja, hogy egy magyar város nevéből eredeztethető; mindenesetre Voltaire egyik munkájában 1746-ban már előfordul...

– Parancsol, Marguerite kisasszony?

– Óh, professzor, de jó, hogy itt találom! Ön bizonyára beszél angolul. A házunk előtt egy idegen úr áll notesszel a kezében és jegyzetel, de azt állítja magáról, hogy nem beszél franciául. Velem jönne, kérem, megkérdezni, kit s mit keres? A rendőrök azt mondták, minden gyanús jelre...

A professzor feltápáskodik.

– „A gaz bitangnak terve ez, a gaz bitangnak terve ez / Hogy megfojt minket, s tönkretesz, hogy megfojt minket, s tönkretesz...”² – dúdolja.

2. Idézet. La Carmagnole, 1792, forradalmi dal és tánc.

– Óh, professzor, hát Ön még ezt is ismeri? – Grand-Didier kisasszony fordítva akasztja be a karját a feléje nyújtott karba, kacag, és körtáncot kezd járni a belső udvaron. Lehet, hogy már ki is ment a fejéből „a gaz bitang”, akinek terve... tudjuk. A szomszéd kertből átnéznek a fehér póznákra tűzött nagy üveggyölkök – ezüstözöttek, lilák – a zöld lombok közül.

A ház előtt tipikus angol turista. Hisz épp az a gyanús, hogy olyan tipikus...

Fején napvédő ballon kalap. Testén kifakult trikó, alatta short, lábszárközépig érő, idétlen szabással. Meleg (!) zokni. Fűzős cipő.

– Újságíró – fordítja a professzor Marguerite kisasszonynak. – Azt állítja, hogy egy jelentős honfitársa lakott itt a XIX. század végén, XX. század elején. És azt kérdezi, átépíthetnek maradtak-e a lakások? Továbbá megnézhetne-e egy lakást?

– Gondolja, hogy be merhetem engedni? – kérdezi az idősb kisasszony, és borzongani látszik félelmében.

– Nyugodtan – feleli a professzor. – Azonkívül én is itt vagyok.

Az angol közelebb lép, kezét nyújt. Az angolok, akik állítólag nem tudnak kezét nyújtani! Már ez is szerfelett gyanús.

Bemutatkozik, de ugyan ki ért egy eldarált angol nevet? Ezért a pénzért akár azt is mondhatta volna, hogy Winston Churchill.

Mit mondott? Azt mondta, hogy Winston Churchill?! De hiszen az régen megholt! Anglia miniszterelnöke volt, vagy kicsoda!

Az angol kövérkés arcán megnyerő mosoly ül.

– Igen, Sir Winston Leonhard Spencer a nagybátyám volt.

Marguerite Grand-Didier maga sem tudja, merre ingadozzon gyanakvás és előzékenység között. Az utóbbi mellett dönt.

– Erre parancsoljon, kedves ...

– ...XXIV. earl of Blenheim... – Nagybrit vendégük nem fogja ki a mosolyból.

Azután az árnyas kerti szobában kap egy felejthetetlen francia uzsonnát. Aranyszélű fin-dzsában kavargathatja a forró csokoládét. A professzornak le kell fordítania a riadalom okát, ami most a környék lakóit hatalmába kerítette. Bocsánatot kell kérnie a kezdeti bizalmatlankodásért. Az angol vendég megértő. Sajnos, a világ nem a javára változott – ha szabad így fogalmaznia... Az earl, tartózkodó szerénységével (és mert nem szivarozik, szemben világhíres bácsikájával) belopja magát a nagynéni szívébe.

Közben Edvige is hazaérkezett. Ekkor már az összehasonlító nyelvtudományánál tartanak. Hogyan mondják angolul, hogy „él, mint Marci Hevesen”? Mert németül úgy, hogy „lebt wie Gott in Frankreich”: él, mint az Isten Franciaországban. Kérdés persze, hogy melyik isten? Van a mitológiában utalás bármelyik istenségre, aki francia földön érezte volna jól magát? Honnan jön egy ilyen célzás? Miként szilárdul meg? Válik közkinccsé?... Az angol vendéget is roppantul érdeklik ezek a kérdések. Bár ő szabadidejében inkább fest. Ez náluk családi vonás. Boldogult nagybátyja is amatőr festő volt, nemrég rendezték meg az emlékkiállítását... Párizsi képei is vannak, abból az időből, amikor errefelé lakott, a környéken...

Váratlanul betoppan a nagybácsi is. Csak a gyíkleső hiányzik az oldaláról. A spádé. Először – mint elvárható – összeráncolt homlokkal hallgatja Marguerite húga lelkenedő beszámolóját a ház előtt gyanúsán jegyzetelgető idegen úrról, valamint a magyar professzor tolmácsi szolgálatairól. Azután látszólag belenyugszik – bár nincs teljesen megnyugodva, s ez hallgatásán érződik is. Elvégre ezek a hiszékeny libák – olvasható le a gondolat az orráról – akár környezet-tanulmányra is beengedhetek valakit... Aki visszaél egy történelmi névvel. A nagybácsinak ugyan rémlik valami a második világháború idejéből, amikor a Tábornok átmenetileg angol szövetségesekre talált...

A brit turista végül mindent megköszönve elköszön, s beszáll a ház előtt várakozó, fémes csillogású autóba.

– Jó márka – állapítja meg a nagybácsi. – De ez sem jelent semmit. Miért ne lehetne egy veszedelmes betörőbandának ilyen jó angol kocsija?

XII. fejezet

További gyanús jelek

Zöldpaprika mustársárga, haragos zöld, mérges piros halmi mellett araszol a sorban előre a professzor – csak az a hegyes fajta, sárgászöld árnyalatú nincs köztük, amit mi szeretünk, emezeknek van egy kis kesernyés utóíze. Pedig van itt minden: articsóka zöld sziklarózsái egész

rekesszel, spárgakötegek napsütötte, fehéres zöld bimbói, avocado rücskös, varacskos héja letűrt nyakú zsákban..., csak a tojás íze más, a tej íze más, a kenyér íze más: a professzor kezdi érezni, hogy honvágya van. Tegnap, amikor a nagybácsi, szokásához híven, a francia konyha dicséretét zengte, türtöztetnie kellett magát, hogy meg ne mukkanjon:

– Te akarsz nekem felválni? Van neked fogalmad, mi az a nokedli? Mi az a nudli?

Az ilyen (szerencsére elfojtott) indulatkitörések mindig biztos jelei annak, hogy mehetnékje van már. No persze, le is jár az ösztöndija nemsokára.

Mögötte az az osztrák-magyar *Schlampe*, bár ez inkább birodalmi német szó, nem monarchiabeli; az a magát elhanyagoló, persze, a szerencsétlen kislányát a karján maga mellett vonszoló nő áll, rendetlen ősz haja kilóg a svájci sapkája alól, s most épp rásziszeg a gyerekekre:

– Ne húzasd már magad!

A professzor hátrafordul. Túl gyorsan, meggondolatlanul. A nő megijed, megmered. Moccnás nélküli arccal nem néz vissza.

Ma sóskát kaphat olcsóbban. Nyilván azt fog venni. És aprószemű piros retket. Az is le van árazva.

A professzor nem kíván kapcsolatba kerülni velük. Rég tudja már, hogy nem veheti vállára a világ minden nyomorúságát.

Most várniuk kell, mert két további hölgy jelenti be, hogy átmenetileg szüneteltetni kíván szolgáltatásokat. A zöldségesné feljegyzi a füzetébe, s félhangosan elismétli a címeiket. Madame Clavicord, Madame Xylophon...

A professzor, akarata ellenére, ismét hátrafordul.

Az osztrák-magyar nő kőarccal áll.

A professzor visszafordul, és mintha vizet akarna kirázni a füléből úszás után – úgy próbál szabadulni a hirtelen támadt gyanútól.

Bizony, ha ő lenne a tolvajbanda – ilyen tippadót szerződtetne. Aki elég intelligens ahhoz, hogy megjegyyezzen neveket, címeiket, időpontokat. Aki elég szegény ahhoz, hogy vállalkozzék erre a rábizonyíthatatlan szolgálatra. Aki nem tűnik fel senkinek, legfeljebb szánalmat kelt...

Rábizonyíthatatlan valóban?

Először volt madame Chaban. Azután madame Vaugelas és madame Scapin. Ezt most jól meg kell jegyezni, ezt a most elhangzott két címet, nevet! Ez döntő bizonyíték lehet! Madame Clavicord és madame Xylophon...

– Nahát, professzor úr, Ön már...?

Milyen jó, hogy eddig nem volt vele sem Edvige, sem Marguerite! Nem hagyják gondolkozni. A csacsogásuk minden gondolatot kiöblöget a fejéből.

Ideje hazamenni.

De előbb még önkritikát kell gyakorolni. Kínos.

– Chere Edvige és Marguerite, Önöknek volt igazuk. Az a hölgy, a beteg kislánnyal, valóban honfitársnőm. Hallottam megszólalni magyarul. Sajnálom, hogy akkora meggyőződéssel állítottam az ellenkezőjét. Úgy látszik, igaz a mondás: sokat kell tanulni ahhoz, hogy az ember keveset tudjon.³

A hölgyek szerencsére most is kacagnak.

Másról a professzor óvakodik beszélni. Szerencsére van téma: az a kosár virág-*arrangement*, amelyet Blenheim XXIV. earlje küldött köszönete kifejezéséül a hölgyeknek a felejthetetlen szombat délutáni vendéglátásért. S ez az alkalom, hogy a hölgyek vallatóra fogják a professzort: járt már Londonban? No persze. És melyik várost szereti jobban? De őszintén!

– Londont imádom – feleli a professzor. – De Párizsba vagyok szerelmes.

... És Párizs megjutalmazza az ő szerelmeseit.

Délután, még a lemenő nap fényében, az impresszionisták szivárványló ege alatt, ül a professzor a kerti nyugágyban, és egyszer csak megáll előtte valaki. Megáll, és szemügyre veszi. Nyugodtan, minden zavar nélkül, mint akinek ehhez joga van. Szemrevételezi a betolakodót.

Egy macska. Az egyik füle fekete, a másik szürke. Hátsó lábait szétterpeszti, farkcsontját felemeli...

– Filou? – próbálkozik a professzor. – Jól sejtem? Filouhoz van szerencsém? Kegyed nemdebár Filou? Filou, Filou?

De már jön is... repülve jön, mint a dalban... Edvige Petit-Didier kisasszony.

– Filou! Filoukám!

És hátra bekiabálja a házba:

3. Il faut avoir beaucoup étudié pour savoir peu (Montesquieu, 1583).

– A professzor megtalálta a macskámat!
És előre, a professzorhoz:
– Óh, möszjő, sejtelve sincs, mennyire hálás vagyok!
A professzor hiába tiltakozik:
– De hát én nem csináltam semmit! Csak ültem a nyugágyban! Egy lépést sem tettem! A macska talált meg engem, nem én őt!
Minden cáfolat hatástalan. Ha egyszer egy párizsi nő elhatározza, hogy valaki bátor megtaláló volt... becsületes megtaláló... vakmerő megtaláló... lovagias megtaláló... s a megtalálás érdekében rendkívüli energiákat fejtett ki... kozmikus energiákat szinte..., akkor jobb nem vitatkozni.

XIII. fejezet

Búcsúséta

Még egy búcsúséta a Champs-Elysées-n, némi vásárolgatás. Kellene egy szürke kötött mellény – gondol a professzor a várható tanévre –, egy ujjatlan, bebújós, V-kivágású, finom, vékony szövésű...

Nemcsak elgondolja, de elő is adja a kisasszonynak az egyik áruházban.

– Olyan, mint amelyet most is visel, möszjő? – kérdi az eladólány.

A professzor csodálkozva néz végig magán.

– Milyen igaza van! – mondja végül. – Hisz nekem már van ilyen! Minek még egy?

S köszönetet rebegve, kifordul az üzletből.

Ezt tehát elintéztük.

Neki is kell majd egy kosár virágot rendelnie a hölgyeknek, kedvességükért. De azt lehet a sarki virágüzletben is, olcsóbban, közelebről.

Kimehetne még egy búcsúlatogatásra a bukinistákhoz, a Szajna partjára. De mára a Palais-Royal kertjébe invitált egy plakát használt könyvek kirakodó vásárára.

Oda elmegyünk, az a nekünk való búcsú Párizstól ... aspodélosz illatokkal öblögetve ablakokba... ablakokba öblögetve... öblögekbe ablakogva... és makogva és mekegve... És semmi esetre sem meghatódva.

A végén még majd ellenőriznie kell – mint eddig minden párizsi útján –, hogy *még mindig* lejt-e a járda a Boulevard St. Michel s a rue Cujas sarkán.

Most itt vagyunk a Palais-Royal kertjében. Az összetolt, végtelenül hosszú asztalsorok között elképzelhetetlen mennyiségű érdeklődő tolong. A professzor máris jól érzi magát, bár jobban szeretne nem készletre lenni a továbbmenésre, és nem együtt haladni másokkal, de mindig újra úrrá lesz rajta az elismerés és a bámulat a párizsiak iránt, akik ekkora természetességgel veszik birtokba a középületek kertjeit. A „köz” itt még jelent valamit, innen jött a „közjó” fogalma, a „köznép” itt forog, el-elvesz egy-egy könyvet az asztalokra terített lepedőkről, böngész, lapoz, vásárol, mást keres, visszatesz, visszavesz, ásít, dumál, röhög, magyaráz, ezek mind született Dantonok, Robespierre-k, nagyszerű szónokok, amott az a könyvtáros rögtönzött kiselőadás tart Rodin szeretőjéről, Camille Claudelről, akitől Rodin oly sokat tanult, ha nem mindent; most jelent meg erről egy könyv, talán meg kéne venni. „Lányokat akkor még fel se vettek a Szépművészeti Akadémiára” – hallja a professzor, és az asztalnál, amelyen épp ez az új könyv hever számos példányban, nevetnek a körben állók, azt hiszik, ez vics. A végén a professzor mégsem veszi meg a könyvet, úgy gondolja, ráér megvárni, amíg a Szépművészeti Múzeum könyvtára beszerzi. Ellenben ellentmondást nem tűrően lép egy másik asztalhoz, ahol a Larousse Kiadó kézikönyvei hevernek; szótárak, lexikonok... Olyasmi, aminek meg kell lennie otthon az íróasztalától vagy a foteljétől karnyújtásnyira... Itt aztán lecövekel.

Amikor végre elszabadul, még ellenőrzi, hogy Szent Mihály útja és a rue Cujas sarkán még mindig lejt-e a járda, azután holtfáradtan felszuszakolja magát egy tömött autóbuszra. Még csomagolnia is kell ma este... Úgy látszik, mások is türelmetlenül várják már, hogy hazaérjenek, mert a többség áll – mintha azzal siettethetné a járatot –; még üres ülőhely is van. A professzor átpréseli magát az ajtó közelében várakozókon, leül, kiveszi a könyvet a reklámszatyorból, amikor rádöbben, hogy ezt a könyvet vette meg a napokban a bukinistáknál is: *Larousse étymologique!* Még a borítója is ugyanaz! Hogy nem vette észre? Mert nyilván belelapozott, és más oldalon nyitotta fel... Az a lexikon-oldal nem látszott ismerősnek...

Sóhajt, visszadugja a könyvet a műanyag zacskóba; talán *máskori* kiadás. Majd megajándékozta vele egyik kollégáját vagy tanítványát... El ne felejtse a virágüzletet a sarkon!... Már nem

fogja megtudni, betörték-e madame Clavicordékhoz vagy madame Xylophonékhez, s még az a feltételezés sem zárható ki, hogy Rigóné... persze, hogy Rigóné! (madame Rigaud = Rigóné!)... felfigyelt az ő hirtelen támadt gyanakvására, észrevette, hogy észrevették, és most kihagy két kedvező alkalmat... Ha ő most fiatal lenne és detektív, felderítené, hol lakik a nő meg a kislány, utánuk lopódná és feljegyezné, mely útvonalakon sétálnak, egyeztetné, merrefelé történtek betörések... Bámulatós egy nő: úgy látszik, inkább él veszélyes életet Párizsban, mintsem belenyugodott volna holmi kisnyugdíjas öregasszony eseménytelen sorsába odahaza...

Kínéz az ablakon, lassan leszálláshoz kell készülődnie. Rápillant a vele szemben ülő férfire, aki most váratlan mozdulattal piros karszalagot csúsztat a zakója ujjára: ez bizony ellenőr. Elzász-lotharingiai típusú, kékszemű, szőke férfi, sasorral, impozáns arcúval. És a professzor ebben a pillanatban már tudja, hogy csak a kiegészítő zónajegy van a zsebében, a *carte d'orange*-át otthon felejtette.

(Vége)

Marton Mária

Az öröm ujjhegyén Csukás Istvánnal

(részlet)

– A beszélgetésben a mánál tartunk. Örök fiatalnak tartalak, a gondolkodásod, a személyiséged, a temperamentumod tiszteletet ébreszt bennem. Lehet tőled tanulni, nem csupán irodalmat, hanem életvitelt is.

– A titkom nem különös, szeretek dolgozni, szeretem az embereket, és többnyire mindenben a jót keresem. Rákényszerített az élet, hogy még abból is hasznot lehet csiholni, ami látszólag nem kedvező. Igyekeztem hasznot csiholni abból is, hogy sokáig kívül estem a ringen. Tehát nem kerültem be az irodalmi életbe. Annak idején egy jó interjú megjelent rólam az Új Tükör című lapban – Erki Edit írta –, aminek az volt a címe: Csukás István, a ringen kívüli magyar író.

– De elmondásod szerint már fiatalkorodban megjelent versesköteted, amikor másoknak türelemmel kellett várni.

– Az indulás nagyon jó volt, ahogy egy fiatal költőt kell fogadni, úgy fogadtak. Bekerültem valóban az élő irodalom színe-java közé. De utána rossz öt-hat szűk esztendő következett. Rá voltam kényszerítve, hogy elartsam magam, hogy sokat dolgozzam. Rájöttem arra, a munka megtart, és jó értelemben korlátok közé teszi az életemet. Nem ösztöndíjért kuncsorogtam, hanem minden irodalmi felkérésnek ele-

get tettem. Dolgoztam, műfajokat tanultam meg, és ez önbizalmat adott. Önérzetes ember vagyok. A mai napig sokat dolgozom, igaz, mára már kezdek fáradni.

– Ez mit jelent, hogy elfáradsz?

– Nem tudok annyit dolgozni, mint tíz éve.

– Bemegyek egy könyvesboltba, és tele van a polc a műveiddel.

– Jó, jó, hiszen nem panaszkodom. De régen kettős életet éltem: elmentem barátokkal kocsmázni, csavarogni az éjszakába, és dél-előttönként rengeteget dolgoztam. Ma már csendesebben élek.

Beszéltünk a példaképeimről. Az egyik rejtély sokunk számára Krúdy. Ha belegondolsz, ötvenöt éves korában halt meg. Micsoda

pazar és jelentős művet hagyott maga után! Ha összeadnák vagy összegyűjtenék Krúdy életművét, több lenne, mint Jókaié. Tehát több lenne, mint száz kötet! Számomra Krúdy máig rejtély és példakép: kártyázott, kocsmázott, járta az éjszakát. Hogy bírta? Kicsit rá hasonlít az életem. Krúdy csodagyerek volt, aki tizenhat-tizenhét éves korában már kész volt, tudta, mit akar. Neki nem kellett azon törnie a fejét, hogy miként küzdjön meg stílusproblémákkal, leült, és írt.

Megjelent a Könyvmoly Kiadó gondozásában, 2010-ben

– *Fiatalkorában nem is nagyon viselte az iskolát, a rendszeres oktatást. Csak azt tanulta meg, ami őt érdekelt. Nem lehetett regulázni.*

– Krúdy példájából megtanultam, nem elég lóversenyezni, kártyázni, kocsmázni, hanem mellette rengeteget kell dolgozni!

Napi két-három órát mindig írtam. Úgysem tudsz többet koncentráltan írni, nem létezik! De ha két-három órát mindennap írsz, az nagy teljesítmény. Öt-hat oldalt tudsz írni egy nap, mondjuk öt oldalt, az tíz nap alatt ötven oldal, száz nap alatt ötszáz oldal. Így próbáltam alakítani az életemet, ma is minden délelőtt dolgozom.

– *Életed nagyobbik részében szabadúszóként éltél, ami nagy kincs egy író számára.*

– Nagyon sokat voltam szabadúszó, de sokat voltam állásban is. Ha szerkesztőségben vagy kiadóban dolgoztam, akkor éjjel írtam. És ami a legfontosabb, élvezettel csináltam. Az embernek egyfajta győzelem az, mikor befejez egy írást.

– *Van hibád? Van rossz szokásod?*

– Van. Mint mindenkinek. Nekem az, hogy sokat cigizek. Apám mondogatta, aki szintén dohányzott, hogy sírni fognak a trafikosok, mikor meghalsz. Apám ráadásul szűzdohányt szívott. Emlékszem, hogy Bulgáriából hoztam dohánymagot a zsebemben napraforgóval keverve, hogy a vámosok ne vegyék észre. Ő elültette a kukorica közé, s mikor megérett, szárította, vágta, és töltötte a cigarettákat. Irgalmatlan erős dohány volt, úgy is hívták, hogy kapadohány. A cigihez már teljesen hozzászoktam, de semmi baj, azért nem szívok olyan nagyon sokat, csak ha kávézok, és ha borozok. Óvatosan szivarozok is, valamikor pipáztam, de abbahagytam, mert sokat kellett köpködni.

Azért van egy példaképem: Kossuth Lajos, aki minden hangszeren játszott! Cigizett, szivarozott, pipázott, tubakozott és bagózott, rágta a bagót. Több mint kilencven évet élt! Hátha én is megélem! Van egy rövid történetem erről: Jancsó Miklósék annak idején megalakították a dohányzók klubját, s meghívtak engem is. Készültem, a Váci utcában vettem egy drága szivart, s írtam egy verset, ez volt a címe: „A költő tüdeje csupa kátrány”.

Jancsó Miklós is él még. A cigi, a kávé, a bor az élet apró örömei, s amíg nem muszáj, nem akarok lemondani róluk.

– *Másképpen írsz ma, mint tíz-húsz évvel ezelőtt? A meséid és verseid hangulatára gondolkodok.*

– Az életműkiadásomon dolgozik a kiadó. Tehát a régi könyveimet újra kiadják. Az írásnak nagy ajándéka, hogy közben az ember önmagát is megpróbálja. Tehát a legfontosabbat, tisztázd a világgal való viszonyodat: szereted a világot, gyűlölöd a világot, szereted az embereket, vagy sem. Gyűlölöd az állatokat, vagy érdekel az életük.

– *Benned nincs gyűlölet.*

– Nincs. Arra sajnálom az energiát meg az időt is. Ráadásul nem is látom értelmét. Ismerek olyan költőket, akik veszekedős típusúak, abban élvezik ki

magukat. Ellenségeim nincsenek, de én sem akarok senki ellensége lenni.

A költő olyan, mint az albatrosz: mikor repül, a levegő királya, lent meg egy százalmas alak, aki borzasztóan kiszolgáltatott. Mikor komolyan dolgozol, nem szabad emberek közé menni, hiszen sérülékeny vagy, legfőképpen ki vagy szolgáltatva a saját képességeidnek, a nyitott lelkednek, a kitarulkozó őszinteségnek.

– *Költészeted nem a fájdalomról szól. A magyar költők búsak és vészjóslóak, tisztelet a kivételnek.*

– A magyar költészetnek azt az ágát próbáltam tudatosan elkerülni, tehát a nemzethalált, a tragédiát, a nemzetért való siránkozást.

Dsida nagyon fiatalon halt meg szívbjában. Még azt is lehet mondani, hogy az ő alkata, az ő betegsége azt sugallta, hogy keserű legyen, tragikusan gondolkozzon. Mégis a derű jellemző rá. Szívemben őrzöm híres sorát: „Szép a világ, gyönyörű a világ és nincs hiba benne!” Én is derűs verseket akartam írni, illetve írtam is.

A halállal fiatal korom óta foglalkozom, sajnós, sok halállal találkoztam életem során. Számomra nagyon kedves emberek haltak meg, sokról írtam verset is. Költészetemben, mint meséimben, próbálok a jót keresni, azok a gondolatok éltetnek, amik értelmet adnak az életnek.

– *És azok a versek, amiket most írsz, hangulatukban miben különböznek a fiatalkori verseidtől? Meg tudod fogalmazni?*

– Különbözik, sőt, hála istennek, egy-két vers egészen jól sikerült. Az egyik, ami a kedvencem, a Dalok a súlyfürdőből című ciklus. Konkrét oka és témája, hogy a nyakamban, a vállamban előjött a reuma. Akkor jártam súlyfürdőbe meg mindenféle kezelésre. Kedvenc versciklusomban mindezt a nyavalyát, az öregedéssel járó gondokat megírtam.

– *Pedig elvárják egy költőtől, hogy meghaljon, te viszont fanyar iróniával egyszerű dolgokról mersz írni.*

– Írtam erről egy tárcát, hogy a közönség jó részének az tetszik, ha a költő sovány, nyomorog, éhen hal, vonat alá fekszik, fölakasztja magát, ugye, mert attól költő. Szó sincs róla!

– *Az írói világod, a szó legnemesebb értelmében, csodálatos játék. Igazi, izgalmas játéknak tartod az irodalmat. Jól mondom?*

– Igen. Persze, nagy játék, a tehetség maga is egy nagy játék. Zenét szerezni is nagy játék, képeket festeni is nagy játék, szobrokat csinálni is, gondolom. Isten azért adott tehetséget egyes embereknek, hogy mások helyett ők fogalmazzák meg az életet. Nincs ebben semmi előny, sem hátrány. A tehetség néha nagy csapás is lehet. Ha valaki nem tud bánni vele, vagy nem szorgalmas. De ha tehetséges vagy, fess, rajzolj, fogalmazz mások helyett! Adj ebből a szentségből másoknak! Én az élet szebbik felét akarom megmutatni. A bánatot, a tragédiát másokra hagyom.

Fiatalon fölkerültem Budapestre, és két hely volt, ahová nem tudtam visszamenni, az egyik Békéstarhos, a másik az otthonom. A nagy díszes

grófi kaput becsukták, az iskola örökre bezárt. Ott álltam a kapu előtt. A múltam egy része, ahol boldog kamasz lehettem, megszűnt. Akkor nem tudtam visszamenni a szülői házba sem, mert hiszen szétesett a család. Kapaszkodtam a versbe. Nemcsak a tehetségem miatt, hanem a költészet értelmet adott az életemnek.

– *Miben segített a saját költészeted?*

– Abban segített, hogy nem hagytam el magam, normális ember lettem. Az életem rendben volt, sosem siklott ki, sosem voltak öngyilkos gondolataim. Nem estem igazán kétségbe, mert tudtam, hogy ki kell mászni, és ki is fogok mászni mindenféle rossz helyzetből. Élni segített! Ha írtam egy jó verset, akkor legalább pár napig úgy éreztem, van helyem a világban. És semmiképp sem az anyagiak miatt, mert pénzt másképpen is lehetett keresni.

Mindig abban bízom, meg abban bízom ma is, hogy talán másnak is segít a költészetem. Persze, az ember eltűnődik, ha tud, akkor válaszol is rá, hogy mi haszna van az egésznek. Mi haszna van a versírásnak? Természetesen semmiféle konkrét haszna nincsen, mint ahogyan a többi művészetnek sem nagyon. Pénzen mérhető értéke sincs. Az egyik példám az, mennyit ér egy vers, forintban? Nem lehet rá válaszolni. Mert mennyit ér a Szeptember végén? A másik példám többet elárul: mikor az első úrhajósokat képezték ki, a kiképzés egyik része abból állt, hogy Puskin-verseket meg egyéb verseket kellett a leendő úrhajósoknak kívülről megtanulni. Ezen eltűnődtem, mi a csudának kell egy úrhajósnak Puskin-verseket tudni? Talán azért, ha kint van a nagy semmiben, a világűrben, ne bolonduljon meg. Tehát rendben legyen a lelke, ne menjen el az esze attól a rémes nagy ürességtől, ami elébe tárul.

A legcsodálatosabb dolog, ha az ember képes megfogalmazni, rímbe szedni a szerelmet, a barátságot, a hazaszeretetet, a vágyódást, a világot, s ami azon túl van.

– *Mesélted, te is sok verset tudsz kívülről. Ez sajnos már kimegy a divatból: mindent felolvasunk. Némely színész dicsekedhet verstudással.*

– A barátaim közül Kormos István tudta a legtöbb magyar verset kívülről. Én is elég sokat tudok, beszélek valakiről, és előjön a fejemből két sor, négy sor, végül az egész vers. Elmondom, átélem, ami része az érzelmi életemnek, a lelkemnek, része mindennemnek.

Jó a szélsőséges megfogalmazás, és az ember szívesen megy a nagyobbak után. József Attila mondta: „...Én egész népemet fogom / nem középiskolás fokon / taní-tani!”

Én nem tanítani akarom, ő sem tanítani akarta, csak egy nagyon nagy csúcsot megfogalmazott. És ettől nagy költő.

Tegyük hozzá, ha már az emlékezésre kényszerítesz, én igazán sosem kértem kiváltságot, amiért tehetséges vagyok. Jó természetem volt, állandóan neveltem önmagam. Nem játszottam meg az agyamat, el tudtam vegyülni az emberek között.

Ne hencegjen a tehetséges ember, hanem élje meg a tehetségét! Mindig azok az emberek vonzottak, akik szerényen éltek, miközben tele volt a fejük tudással, tervekkel, és természetesen nagy tehetséggel.

– *Ha elvennék a kezedből a tollat, akkor mit tennél?*

– Akkor fejben írnék! Arról is beszélünk már, de szívesen megismétlem, hogy Petőfitől tanultam, és hatására igyekeztem a költői témákat tágítani, amennyire csak lehetett. Berda merészen nyúl olyan témákhoz, melyekhez elődei nem. Ő is példaképem. Nekik köszönhetően rájöttem, hogy a költészetben nincs tabu téma. Mindent meg lehet írni.

Ezen is elég sokat eltűnődtem, mi lenne, ha nem írnék, és eljutottam odáig, hogy akkor fejben írnék. Tehát megírod fejben a verset, ami nem azt jelenti, hogy kész van, és mindig rímel, de ott van a versnek a magja, amiből később remek, tökéletes forma szülehet. A magyar költészet arról híres, hogy négy, öt verssel halhatatlannak lehet lenni. Például Kölcsey.

– *Na, de hát ahhoz kell több kötet...*

– Nem biztos! Kölcsey, ha megszámolod, négy-öt verssel beleírta magát a költészetbe. Nem a mennyiség az érdekes, mert hiszen vannak, akik rengeteget írnak, és egy sorukat nem tudod idézni.

Visszatérve önmagamhoz, először voltak a versek, utána következtek a gyerekirodalom különböző műfajai, végül film, színdarab, hangjátéklás.

Én próbáltam a tehetségemet bővíteni, sosem álltam le.

Egyik nagy élményem volt: az oroszoktól jártak át hozzánk az írók, költők. Egy nem is tudom már, milyen nemzetiségű férfi tízezer verset tudott. Tízezer verse volt, amit fejből tudott! Azt hiszem, kirgiz származású volt. Lenyűgözött minket.

Ha belegondolsz, Homéroszék még fejben írták a műveiket. Aztán következett az írásbeliség.

– *Hogy érzed magad ebben a korban?*

– Nagyon jól érzem magam, még ha dicsekvésnek hangzik, akkor is. Van egyfajta megnyugvás bennem, ami azért jó, mert ha rossz pillanatokat élek át, elmondhatom, hogy én valóban mindent megtettem, nem csak íróilag, hanem emberileg is. Tehát mindent megtettem, amit rám kirótt a tehetség, mert végül is a tehetség is kötelez. Megtettem úgy, hogy fejlesztettem, műveltem magam, tágítottam a lelkeket, élményeket fogadtam be, élményeket őriztem meg, és megtettem úgy is, hogy mindezeket nem hagytam elveszni. Ezt azért mondom büszkén beszélgetésünk vége felé, mert annak idején okozott pár rossz órát, hogy miért nincs igazi támogatottságom, miért nincs igazi családi vagy pénzügyi háttérem. Aztán rájöttem, semmi szükség nincs rá, itt van bennem minden.

– *És ez a világ tetszik, ami most van?*

– A világ úgy tetszik, ha én nézhetem. Ami azt jelenti, hogy válogathatok a világból. A világ egy ablak. A világot nem lehet felfogni, és nem is lehet begyömöszölni semmibe, mert a világ millió változat: rossz, jó, kevésbé rossz, kevésbé jó. Az a világ, amit én látok, az csupán az én világom. Ez nem kevés, de

nem is a mindenség. Az én világom Magyarország, akik magyarul olvasnak. Egy Csokonai-idézetet hurcoltam sokáig a fejemben, most ismét előbukkan. Ő írta valahol, hogy a legkeményebb diktatúrában is vígan tud élni, mert az ő fejében szabadság van. Írja az aranyos, tündéri Csokonai. Neki van igaza, örömmel tudok vele azonosulni.

A magyar gyerekekre és a felnőttekre hatni tudtam és tudok. Ez az én világom.

Arra is nagyon büszkék vagyunk a feleségemmel, hogy azt a lakást, amiben élünk, azt mi építettük, szinte a két kezünkkel. Ez önérzetet ad. Azt nem kaptam, azt nem lottón nyertem, ezért megdolgoztam, én és a feleségem. Többre nem is vágyom. Egyre vágyom mohón, hogy még sokat tudjak írni. Tele van a fejem mondanivalóval, ötletekkel.

Élvezem az életet. Egyébként egyszerűen étkezem, egyszerű ételeket szeretek, egyszerűen öltözködöm, a hétköznapi örömök közel állnak hozzám. Nem vonz a flanc.

Úgy érzem, és ez jó érzés, hogy elértem a célokat. Ezt több gyerekkönyvemben mindig megfogalmaztam, egészen reklám ízű szöveget is belecsempésztam: „...elérted már életed célját?” Mert a gyerekek előtt még ott van a nagyon nagy, végtelen cél. És ezt a kérdést sokszor fel kell tenni, és sokszor válaszolni kell rá.

Hiányérzetem nincs igazán, talán jó lett volna színdarabokat írni, végül is hátha sikerül.

Komoly betegségem nem volt, de egy időben fogorvoshoz jártam, még évekkel ezelőtt. A szájszembesemmel jó barátok lettünk. Mondhatom, irgalmasan kezelte a fogaimat. A hosszas kezelés után úgy jutalmaztam meg magam, hogy mikor kifele jöttem a fogorvostól, az utca túloldalán megláttam egy nagy Ofotért boltot, aminek a kirakatában mindenféle csodás távcsövek voltak. Állvánnyal együtt ki lettek állítva. A kirakatot többször megnéztem, és a kezelés végén megjutalmaztam magam egy csillagászati távcsővel. Elvittem Szárszóra, ott fölállítottam. Most az előtt nézegetem a csillagos eget, és erről is a gyerekkori emlékeim jutnak eszembe.

Apámnak volt egy cséplőgép-garnitúrája, tehát egy öreg traktor, egy öreg cséplő, meg egy bódé. Kiment a határba csépelni – akkor én már nagyobbacska gyerek voltam –, és kivitt engem magával. Óriási élmény volt! Napközben dolgoztunk, este bográcsban főztünk finom gulyást. Innen származik a bográcscsal való mély kapcsolat. Tehát akkor együtt vacsoráztam a felnőttekkel. A szabad ég alatt aludtunk. Én természetesen nem tudtam elaludni az izgalomtól, és hanyatt fekvé néztem az augusztusi eget. Néztem az eget, és ezer gondolat suhant át az agyamon.

Mikor Szárszón kiülök a kertbe, és az ég felé irányítom a távcsővem, mindig eszembe jut apám, a falu, ahol éltünk.

Négyszázszoros nagyítású távcsövet vettem, így sokat látok az éjszakai égboltból. Nem vagyok szak-

ember, úgy nézem az eget, és ezt igyekszem is megtartani, mint ahogyan az őseim nézhette. Mint egy csodát! Megérint az ismeretlen, ami mégis ott van a szemem előtt, de a fantasztikus távolság miatt a látványt örök misztérium fedi. Az élmény romantikus és izgalmas. Az én költői alaphelyzetemhez hasonlítható, aminek a lényege, hogy a legkisebb áll szemben mindig a legnagyobbval. A legkisebb, amit meg tudok fogalmazni, az én vagyok. A legnagyobb, amit nem tudok megfogalmazni, az az emberiség; vagy ha még tovább akarsz menni, a világ, az univerzum, ami felfoghatatlan. Merengek, tűnődöm, hiszen könyvből ismerem a Naprendszerünket. Akkor igyekszem megkeresni, amit meg lehet találni: csillagokat, bolygókat. Az univerzum a felfoghatatlan végtelen. Mert hiszen annyit tudunk a szűkös emberi agyunkkal, hogy az univerzumnak nincs eleje, és nincs vége. Legalábbis nem tudjuk, mi van a csillagoktól távolabb. Ilyenkor az ember boldogan félreteszi az emberi logikát, és próbál elgyönyörködni ebben az óriási csodában.

Ilyeneket tudunk, mikor keletkezett a Föld, két és fél milliárd éve. Mikor fog elpusztulni? Körülbelül hatmilliárd év múlva. Erről írtam egy verset, a címe: Reggelizés közben egy rossz hír. Tehát a rossz hír az, hogy hatmilliárd év múlva kialszik a Nap! Ki tudjuk azt számítani, hogy hatmilliárd év múlva végünk lesz. De azt már nem tudjuk kiszámítani, se felfogni, hol van ennek az egésznek a vége, a határa. Mert nincs határa. Nincs határa, nincs is ezzel semmi baj.

Az büszkeséggel tölt el, hogy az egészet mégis csak én nézem. Részese vagyok az ismeretlennek, még akkor is, ha fölfoghatatlan. Azt is el tudom képzelni, hogy van valahol valamilyen élet, ami egyébként tőlem nagyon messze esik, de mégis érdekel. Nézem a csillagos eget, és arra gondolok, hogy igenis létezik az öröklét.

Távcsöves éjszakáimban felfedezek valamit, ami csak az enyém. Verset azért nem írtam róla, mert egyrészt még nem szűrődött le bennem, másrészt egyelőre még abban a boldog állapotban vagyok, hogy elcsodálkozom az egészen.

– *Ebben benne van a rád jellemző örök kíváncsiság.*

– Egyelőre lenyűgöz az élmény, olyan vagyok, mint egy gyerek, aki új játékot kapott. Játsszom az élményeimmel. Ez a fogamzás állapota. Úgy érzem, az agyamban megfogom valami, az ember agya teherbe esik. A férfi méh az elme. Tehát egy férfinak az elméje a méhe, ott fogam meg minden. A nők ebben sokkal kivételesebb állapotban vannak, nekik van még egy csodálatos képességük, hogy szülni tudnak.

Az univerzum nézése kitölti a nyári estéimet. Órákig, éjszakákig, hetekig, hónapokig eltűnődöm az örökléten, az elmúláson. Vagyis ha a távcsővel az eget kémlelem, nem félek az elmúlástól.

– *Melyik a kedvenc csillagod?*

– A Göncölszekér rúdjának utolsó csillaga. Gyerekkorom óta szeretem a Göncölszekeret. Majd egyszer verset is írok róla.